

سبک‌شناسی تطبیقی نامه‌های سیاسی امیر کبیر و امام خمینی (ره) در لایه نحوی

علی عزیزی*

زهره معصومی**

چکیده

امیر کبیر، از رجال دولتی قاجار است که در مدتی اندک، اقدامات اصلاحی مهمی جهت بهبود امور کشور انجام داد. از اسناد باقیمانده ایشان، نامه‌های سیاسی وی است که نشان دهنده سبک نگارش مکاتبات ایشان می‌باشد. امام خمینی نیز از اشخاص برجسته انقلاب اسلامی است که اندیشه، کلام و ویژگی‌های شخصیتی‌اش، به آثارش سبک متفاوتی بخشیده است. نامه‌های سیاسی امیر کبیر و امام خمینی نگارشی از نوع نثر مرسل و ساده فارسی دارد که آنها برای بیان مقاصد خود از نگارشی عامیانه استفاده کرده‌اند. ویژگی‌های مشترک سبک نحوی نامه‌های امیر کبیر و امام خمینی عبارت است از: جملات به صورت گفتاری نگارش شده است. محاوره‌ای و گفتاری بودن نحو جملات، مهم‌ترین ویژگی دستوری نامه‌های ایشان محسوب می‌شود. جملات دعایی عربی بخش اندکی از بسامد دستوری را به خود اختصاص داده است. وجه بارز ساختار نحوی نامه‌ها، دوری از تکلف و لفاظی‌های زبانی است. جملات، ساده، روشن، گویا و صریح است. تأکید ایشان بر سادگی جملات می‌باشد، و به عبارت‌پردازی و جمله‌بندی متکلفانه توجهی نداشته‌اند. جملات عربی دعایی بخش اندکی از بسامد دستوری را به خود اختصاص داده است. ایشان به سبک نحوی توده مردم خود را نزدیک می‌کنند. آموزش به ویژه تحصیل در حوزه علمیه و نقش مرجعیت از

* کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سلمان فارسی کازرون (نویسنده مسئول)

vahid_azizi۶۷۶۵@yahoo.com

** آموزگار پایه چهارم، دبستان حضرت مریم، آموزش و پرورش منطقه گله‌دار

mahnaz.masoumi۳۴۵@gmail.com.

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۲/۲۴

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۲/۲۳

دلایل داشتن لحن و سبک محاوره‌ای نامه‌های امام می‌باشد. ایشان از جملات عربی به قصد تمثیل و استشهاد استفاده می‌کند. کاربرد کلمات عربی و سایر اصطلاحات فقهی - حقوقی، در نامه‌های امام خمینی نسبت به نامه‌های امیرکبیر بیشتر استفاده شده است.

واژگان کلیدی: امیرکبیر، امام خمینی، سبک‌شناسی، نامه سیاسی، لایه نحوی.

مقدمه

امیرکبیر، از سیاستمداران برجسته حکومت قاجار است. ایشان با اتخاذ سیاست‌های مناسب اوضاع نا به سامان کشور را با اقدامات اصلاحی خود بهبود بخشید. از آثار ماندگار وی، به مناسبت مکاتباتی که با ناصرالدین شاه داشته، نامه‌های سیاسی ایشان است. نامه‌ها، نوشته‌هایی که با هدف مشخص میان اشخاص حقیقی یا حقوقی، و بین سازمان‌ها به منظور برقراری ارتباط مبادله می‌گردد. هر نویسنده، شیوه منحصر به فرد و ویژه‌ای در نگارش دارد. «ساخت اندیشه با نحو پیوند آشکارتری دارد تا با واژه. کیفیت چیدمان کلمه‌ها در جمله، طول جمله‌ها، نوع جمله‌ها، کیفیات وجه و زمان همگی بیانگر نوع اندیشه‌اند» (فتوحی، ۱۳۹۲: ۲۶۷). به عبارت دیگر «کیفیات روحی و ذهنیات پنهان گوینده در عناصر نحوی بیشتر خودنمایی می‌کند» (همان: ۲۶۷).

در نتیجه تفاوت در گزینش جملات، سبکی متفاوت به وجود می‌آید که از آن به سبک شخصی^۱ یاد می‌شود. سبک شخصی، «سبک خاص یک شاعر یا نویسنده که اثر او را از هر اثر دیگری متمایز می‌کند» (شمیسا، ۱۳۷۳: ۶۹). امیرکبیر نیز سبک نگارشی مخصوص به خود دارد که در نامه‌های ایشان این امر مشهود است. این نکته که ایشان و امام خمینی در مکاتبات خویش، پایبند به کاربرد صناعات ادبی و لفاظی زبانی نبوده‌اند، نشان دهنده سبک شخصی آنها می‌باشد. نامه‌های سیاسی^۲ امام (ره) که از اسناد مکتوب باقی مانده ایشان می‌باشد، سبک نگارش متفاوتی دارد. امام خمینی (ره) نیز دارای سبک نگارشی مخصوص به خود می‌باشد که در نامه‌های سیاسی ایشان، این امر مشهود است.

^۱ personal style

^۲ political letters

بررسی و تطبیق سبک نحوی امیر کبیر و امام خمینی

امام خمینی با توجه به کهولت سن و نقش رهبری سیاسی، ساختار نحوی جملات و گزینش واژگان ایشان تغییر می‌کند. ساخت دستوری بر اساس تحصیلات افراد تا حدودی متفاوت می‌شود. در نتیجه سطح و نوع آموزش، نحو جملات از یک فرد به فرد دیگر تغییر می‌کند. تحصیلات حوزوی امام سبب آمیختگی نثر فارسی و عربی، و تأثیر امام از نحو عربی است. تعامل گسترده با مردم سبب شده است تا نگارش امام خمینی بیشتر محاوره‌ای و گفتاری باشد.

آموزش از عوامل دیگری است که بر نوع سبک شخصی امام در دیالوگ‌های سیاسی ایشان تأثیر گذاشته است. امام از نثر مشروطه و قاجار تأثیر پذیرفته است و سواد نوشتاری ایشان در دوران مشروطه شکل می‌گیرد. از ویژگی سبک نثر مشروطه کاربرد وجه وصفی می‌باشد. «در مورد حفظ کاخ‌ها و ضبط اموال آن و زمین‌های مزروعی و تراکتورها و اموال دیگری که مربوط به خاندان شاه مخلوع و غاصب سابق بوده است اقدام نموده و از آن‌ها محافظت و نگهداری کنید» (سعادت‌مند، ۱۳۸۶: ۵۲۵).

بخشی از شیوه نگارش امام تأثیر پذیرفته از شیوه نگارش حوزه‌های علمیه می‌باشد. به عنوان نمونه در مکاتبات عالمان دینی، اصطلاحات فقهی بسامد بالایی دارد؛ در نامه‌های سیاسی امام (ره) نیز این اصطلاحات فراوانی زیاده دارد. ایشان نثر خود را با عبارات، آیات و احادیث عربی آمیخته است. «والله قسم، من از ابتدا با انتخاب شما مخالف بودم» (همان: ۴۷). «من به شما فرزندانم توصیه می‌کنم که گول نیرنگ‌های استعمار را نخورید و حکم خدای بزرگ که *وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا* را با همکاری ...» (همان: ۶۲-۶۱). «آن روز إن شاء الله تعالی نزدیک است و روز عید اسلامی است و عید ولی عصر - *عَجَّلَ اللَّهُ فَرَجَهُ*» (همان: ۲۹۳).

«نویسنده و گوینده بدون شک خواسته یا ناخواسته تحت تأثیر افکار مذهبی خویش قرار می‌گیرد» (بهار، ۱۳۸۶: ۱۸). به عنوان نمونه «آنکه گریم می‌کنند باید محرم باشند و اجنبی حرام است چنین کاری را انجام دهد» (سعادت‌مند، ۱۳۸۶: ۷۱۶). با این وجود که ایدئولوژی موضوعی بیشتر اجتماعی است اما بر حوزه شخصی نیز تأثیر گذار است. در نتیجه بخشی از سبک شخصی امام در نتیجه ایدئولوژی اسلامی و مذهبی ایشان حاصل می‌شود.

مختصات سبک نامه‌های سیاسی امیر کبیر

نامه‌های سیاسی امیر کبیر نمونه کامل نثر مرسل است. مختصات سبک نثرهای مصنوع و متکلف در نامه‌های ایشان وجود ندارد. سادگی نثر نگارش ایشان، از نثر مشروطه تأثیر پذیرفته و مشخصه نثر ایشان، عامیانه نویسی و نگارش ساده است. «منظور از ساده نویسی، تدوین نامه‌های عامیانه و خالی از مفاهیم علمی نیست، بلکه مراد استفاده نکردن از لغات دور از ذهن و متروک، کنایه و استعاره‌های پیچیده است» (امینی، ۱۳۹۰: ۸۵). اما تمایل به عربی نویسی در بین کلام ایشان وجود دارد. ایشان در نگارش، خود را اسیر تکلف و لفاظی نمی‌کند. در مجموع نامه‌های ایشان به صورت محاوره‌ای نگارش شده است.

نثر مرسل نامه‌های امیر کبیر

نامه‌های امیر کبیر با توجه به انواع نثر، از نوع نثر مرسل است و شباهت زیادی با گفتار محاوره‌ای دارد. نمونه:

«هو قربان خاکپای همایون مبارکت شوم. آقا محمدحسن را به حضور همایون فرستادم و عرضی به توسط او خاکپای همایون کرده‌ام. اگر قرق هم باشد، ان شاء الله احضار خواهند فرمود، تا عرض را حضور همایون معروض دارد. امیدوار است که از همان قرار ان شاء الله حکم خواهند فرمود. زیاده جسارت نورزید. باقی الامر همایون» (آل داوود، ۱۳۷۱: ۷۹).

«قربانت بگردم. دیشب که نشد شما را ببینم. ولیکن چند کلمه حرف دارم که به اعتقاد و عقل خودم چنان فهمیده‌ام که مصلحت دولت پادشاه است و تأخیرش خیانت است. اگر عصری نیم ساعت شما را می‌دیدم بسیار خوب بود. اختیار با شماست. هر وقت مصلحت بدانید فرمایش بفرمایید» (همان: ۸۰).

ویژگی‌های محاوره‌ای نثر امیر کبیر

«در زبان فارسی معاصر می‌توان از گونه‌های متفاوت گفتاری عامیانه، گفتاری مؤدبانه و گفتاری معیار خبری یاد کرد و در نوشته نیز می‌توان گونه‌های نوشتاری اداری، نوشتاری تحقیقی، نوشتاری

خبری و ... را نام برد» (وحیدیان کامیار، ۱۳۸۰: ۴-۳). زبان محاوره، به زبانی گفته می‌شود که شکل نوشتاری با شکل گفتاری آن تفاوت زیادی نداشته باشد، «نوشته‌های گفتاری که به نثر محاوره یا شکسته معروف است، یکی از گونه‌های فارسی معیار به شمار می‌رود» (ذوالفقاری، ۱۳۹۲: ۲۸). نثر نامه‌های امیرکبیر به نثر محاوره‌ای به میزان زیادی گرایش دارد. نمونه:

«هو قربان خاک پای همایونت شوم: اگرچه از واهمه و ترس دو دقیقه پیشتر عریضه عرض کردم که وزیر نظام از همه مرتکب کاری شده، حالا با آقا هاشم آمد. پرسیدم چرا چنین کاری کردی؟ گفت در راه به خانه خود می‌رفتم، دیدم در راه مردم حرف ویل می‌گویند، واهمه کردم. حالا خاطر جمع شدم. دیدم اراجیف است. با روسیاهی آمدم، باری روی ما دو سیاه است. تا مروّت و رحم پادشاهی چه اقتضا نماید. باقی الامر همایون» (آل داوود، ۱۳۷۱: ۸۳).

مؤلفه‌های نثر محاوره و عامیانه امیرکبیر: الف - کاربرد جملاتی که به صورت ارتجالی در ذهن امیرکبیر وجود داشته است. «خواستم عریضه خاک پای همایون عرض نمایم، که وعده فرمایشی در نظر مبارک هست یا نه؟ از آن جهت جسارت به عرض عریضه ورزید. باقی الامر همایون مطاع» (همان: ۱۰۳).

ب - بیان مطالب به ساده‌ترین شکل ممکن به همراه معنی ساده. «او را هم فرستادم که به نظر اقدس اعلی برسد. الامر الاشرف الاقدس الاعلی مطاع» (همان: ۱۰۷).

پ - جمله‌بندی عامیانه و محاوره‌ای. مثل: «قربانت بگردم. دیشب که نشد شما را ببینم، ولیکن چند کلمه حرف دارم، که به اعتقاد و عقل خودم چنان فهمیده‌ام که مصلحت دولت پادشاه است، و تأخیرش خیانت است. اگر عصری نیم ساعت شما را می‌دیدم بسیار خوب بود. اختیار با شماست، هر وقت را مصلحت بدانید فرمایش بفرمایید» (همان: ۸۰).

امیرکبیر به صورت محاوره‌ای و عامیانه به نگارش می‌پردازد. ایشان از تکلف و لفاظی در کلام دوری کرده است. مثل: «حالا دیدم وزیر دول خارجه دو کاغذ نوشته بود، البته به نظر همایون خواهد رسید» (همان: ۸۵). بدیهی است که میرهاشم خان هم بعد از این طور جواب و سؤال در زیر حمایت محسوب خواهد شد. همچنین آدمی چگونه حکومت خواهد کرد» (همان: ۸۵).

ت- کاربرد عبارات و اصطلاحات عربی: «احوال مولود مسعود الحمد لله خوب است» (همان: ۸۰).
«زیاده جسارت نورزید. باقی الامر همایون مطاع» (همان: ۷۹). «این دو روزه را خدا نکرده در دل
بگیرم، العیاذ بالله» (همان: ۷۸). «زیاده چه جسارت نماید. الامر الاعلی الاقدس الاعلی مطاع» (همان:
۸۲).

مختصات سبک نامه‌های امام خمینی

مختصات سبک نثرهای مصنوع و متکلف در نامه‌های سیاسی امام نیز همانند امیرکبیر وجود ندارد.
ایشان در کلام، از جملات ساده و آسان فهم استفاده می‌کند. سادگی نثر ایشان، بیشتر از نثر
مشروطه تأثیر پذیرفته است. مهم‌ترین مشخصه نثر ایشان، عامیانه نویسی می‌باشد. در سطح نحوی از
جملات عامیانه و معمولی استفاده می‌کند. امام به عربی نویسی در بین کلام تمایل دارد.
در پاره‌ای از نامه‌ها، قاطعیت در کلام، به خصوص در جملات امر به نثرشان ایجاز بخشیده است؛
در اینگونه موارد جملات معمولاً ساختاری کوتاه و مختصر دارد. «نگران نباشید، تزلزل به خود راه
ندهید، و با کمال رشادت و سربلندی، و روحی قوی بایستید. شما هر کجا باشید سربازان امام زمان
«عج» می‌باشید» (سعادت‌مند، ۱۳۸۶: ۶۷). «آنچه مسلم است این جوله‌ها پایان دارد، و خداوند تعالی حفظ
کیان اسلام را خواهد فرمود» (همان: ۱۶۵). نامه‌های امام به صورت محاوره‌ای خطاب به مردم نوشته
شده است و بسیاری از مسائل گوناگون سیاسی در آن منعکس شده است. «ما اکنون در انتظاریم
که آیا دولت فعلی آمریکا شرافت خود و ملت خود را فدای منافع مادی می‌کند و با نفت ملتی
فقیر و شریف، شرافت خود و ملتش را شستشو می‌کند» (همان: ۲۴۴).

ویژگی‌های محاوره‌ای نثر امام خمینی

نامه‌های سیاسی امام (ره) از نوع سبک مرسل است و نگارشی عامیانه و محاوره‌ای دارد. عوامل زیر
به نثر ایشان حالت محاوره‌ای و عامیانه بخشیده است: الف- استفاده از جملات ارتجالی. «آنچه
لازم است به آقا بگویید عجالاً وجه نفرستند و کسان دیگر هم تا اطلاع ثانی نفرستند تا بینم چه

شود» (سعادت‌مند، ۱۳۸۶: ۲۳۸). «دیشب اطلاع دادند، ولی من بکلی غفلت کردم، وقتی شما را دیدم یادم افتاد» (همان: ۲۱۸).

ب- ساختار ساده جملات و معانی آسان فهم آن. «دیگر شما را خسته نمی‌کنم و از کتب عرفا و به خصوص محی‌الدین ابن عربی نام نمی‌برم» (همان: ۱۵).

ج- عدم کاربرد جملات مبهم و بیان مطالب به ساده‌ترین شکل ممکن. «همین قدر بدانید که پدر پیرتان بیش از دو سال است در اعلامیه‌ها و پیغام‌ها تمام تلاش خود را نموده است» (همان: ۵۲). «آقای امید نجف آبادی را گفته‌ام به اصفهان نیایند، ایشان از طرف این جانب قاضی نیستند» (همان: ۷۹۱).

د- جمله‌بندی عامیانه و محاوره‌ای. «من از افرادی مثل شما آن قدر خوشم می‌آید که شاید نتوانم عواطف درونی را آنطور که هست ابراز کنم. من قادر نیستم عواطف امثال شما را جواب بدهم لکن خداوند تعالی قادر است که شماها خدمتگزاران به دیانت را مشمول عنایات خود فرموده و از رحمت خود همه را بهره‌مند فرماید» (همان: ۱۶۸). ایشان به همان شکل گفتاری به نگارش می‌پردازد و در نگارش نامه‌ها خود را اسیر تکلف و لفاظی نمی‌کند. «راجع به عکس، به جناب آقای علی بیگ تذکر می‌دهم، شاید ایشان بتوانند تهیه کنند» (همان: ۱۳۱-۱۳۰).

ویژگی نحوی جملات در نامه‌های امیر کبیر

مهمترین ویژگی نحوی مکاتبات سیاسی امیر کبیر عبارت است از: الف- ایجاز در کلام و کوتاهی جملات: «قربان خاک پای مبارکت شوم، احوال ملک زاده بسیار خوب است. اما در سینک که هستیم امروز و دیروز ناخوش افتاده است. در بالای افجه جای خوبی است. من رفتم آنجا (آل داوود، ۱۳۷۱: ۷۷). «بعضی نوشتجات بود که لازم بود، ملحوظ نظر عنایت گستر همایون شود، ارسال حضور مبارک داشت که ملاحظه فرماید. چون صبح زود چاپار باید برود» (همان: ۷۵). «حالا با آقا هاشم آمد. پرسیدم چرا چنین کاری کردی؟ گفت: در راه به خانه خودم می‌رفتم، دیدم در راه مردم حرف ویل می‌گویند، واهمه کردم» (همان: ۸۳). جملات طولانی نیز به ندرت در بین کلام ایشان وجود دارد اما بیشتر به موجز نویسی تمایل دارند.

ب- جملات عامیانه و محاوره، در کلام ایشان بسامد بالایی دارد. ایشان از همان ساختار دستوری که در نحو گفتاری خود استفاده می‌کنند، در نگارش نیز به کار می‌برد. جملات دارای ساختاری گفتاری می‌باشد. مثل: «امروز، لزوماً نمک خوردم. ایشان در نگارش خود را به تکلف و زحمت نمی‌اندازد و با همان زبان مرسوم در بین کوچه و بازار به نگارش می‌پردازد. جملات محاوره‌ای در کلام ایشان بسامد بالایی دارد. ایشان از همان ساختار نحو گفتاری، در نگارش نیز استفاده می‌کنند و در نگارش خود را به تکلف نمی‌اندازد و با همان زبان مرسوم در بین کوچه و بازار به نگارش می‌پردازد. نگارش امیرکبیر نیز در نامه‌ها و شیوه جمله‌بندی به سبک گفتاری شبیه است و زبان گفتاری و نوشتاری ایشان با یکدیگر شباهت زیادی دارد.

پ- نحو جملات بیشتر اسنادی بوده و حالت منفعل دارد. «در این صورت معلوم است در اینگونه عرایض حق به جانب این غلام نیست. امیدوار است که باعث ملالت خاطر همایون نشود» (همان: ۸۳). «احکامات آقا اسمعیل را پرپرور به ملک‌الکتاب صورت داده، گویا نوشته شده، به مهر مبارک نرسیده باشد. مقرر شود امروز ملک‌الکتاب به مهر همایون رسانیده، بدهد تا محصل روانه شود» (همان: ۸۹).

ت- جملات طولانی نیز به ندرت در بین کلام دیده می‌شود. «در باب عرایض صاحب منصب الی آحاد افراد نوکر چنانچه دیروز امر و مقرر فرمودند بی‌واسطه و با واسطه به عرض خاک پای همایون خواهم آورد» (همان: ۸۹).

ث- احتراز از به کار بردن صنایع ادبی و تکلف. «حوادث اخیر ایران که قتل مرحوم سعیدی مترتب بر آن‌هاست، موجب کمال تأثر است» (همان: ۱۷۵).

ویژگی نحوی جملات در نامه‌های امام خمینی

امتزاز نحو عربی و فارسی، از مشخصات دستوری جملات ایشان است. برای پیروی از قواعد دستوری عربی چنان که در ابتدای نامه نوشته‌اند: «خدمت ذی شرافت حضرتین حجتی‌الاسلام والمسلمین آقای نجفی و آقای غروی - دَامَت بَرَکَاتُهُمَا» (سعادت‌مند، ۱۳۸۶: ۳۴). «تیمسار سرتیپ

فلاحی، تیمسار سرتیپ ظهیرنژاد، و جناب آقای محسن رضایی - *أَيَّدَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى* (همان: ۵۶۰). ایشان از ضمیر متناسب با تعداد مخاطبان استفاده کرده است.

زبان نامه‌های امام محاوره‌است، و شکل نوشتاری آن با شکل گفتاری آن تفاوت زیادی ندارد، نامه‌های ایشان در عین ساده بودن از لحاظ نگارشی، زبان محاوره‌ای دارد. از ویژگی‌های زبان محاوره به عنوان نمونه به دو مورد زیر اشاره می‌شود:

۱- احتراز از به کار بردن صنایع ادبی و تکلف. «حوادث اخیر ایران که قتل مرحوم سعیدی مترتب بر آن‌هاست، موجب کمال تأثر است» (همان: ۱۷۵).

۲- کلام، به زبان گفتاری روزمره نزدیک می‌شود. «اسلام به ما حق دارد. پیغمبر اسلام حق دارد» (سعادت‌مند، ۱۳۸۶: ۶۷). «من نمی‌دانم این همه بی‌فرهنگی و جنایات برای نفت قم است، و حوزه علمیه باید فدای نفت شود؟ یا برای اسرائیل است» (همان: ۷۱). «جناب آقای هویدا، لازم است نصیحتی به شماها بکنم و بعضی از گفتنی‌ها را تذکر دهم» (همان: ۱۴۷-۱۴۶). «چند روز قبل ورقه‌ای در تبریز منتشر شده بود که در آن آمده بود، خمینی تقاضای کمک نظامی از شوروی نموده» (همان: ۳۲).

۳- اصطلاحات طلبگی و حوزوی در بیان مطلب و جمله‌بندی. «از این طریق، خصوص در این برهه از زمان بهتر می‌توان در مقابل دشمنان شرع انور عمل مثبتی انجام داد، لذا در نظر گرفته شده است که *إن شاء الله* به اطلاع حضرات آقایان علمای اعلام برسانیم» (همان: ۱۱۱). منابع آموزشی حوزه‌های علمیه، معمولاً به زبان عربی است و این امر نیز یکی از دلایل تأثیرگذار بر سبک نگارش و شیوه جمله‌بندی ایشان می‌باشد. «هر مصنفی در نگارش تحت تأثیر معلومات خویش واقع می‌شود» (بهار، ۱۳۸۶: ۱۸). زبان و بیان امام خمینی (ره) نیز در نامه‌ها و شیوه جمله‌بندی و ادای کلمات به سبک گفتاری شبیه است و زبان گفتار و زبان کلمات و نوشتار ایشان با یکدیگر شباهت زیادی دارد.

نوع جملات در نامه‌های امیر کبیر

«جمله به آن واحد زبان فارسی گفته می‌شود که از یک بند یا بیشتر ساخته شده باشد» (باطنی، ۱۳۴۸: ۶۰). در تعریفی دیگر جمله «مجموعه کلماتی است که مقصودی را برساند، یعنی

دارای اسنادی باشد که ذاتاً تامّ است خواه نقض غرضی داشته باشد یا نه» (خیامپور، ۱۳۸۶: ۱۸). جمله‌ها در نامه‌های امیرکبیر بیشتر از نوع جملات خبری است که معمولاً ساختاری کوتاه دارد و به ندرت نیز در بین کلام، از جملات طولانی استفاده می‌کند. با توجه به محتوای کلام اندکی نیز تغییر می‌کند. با توجه به این که در نامه‌ها، فعل‌های اسنادی بسامد زیادی دارد؛ جملات در متن نامه‌ها بیشتر صدای انفعال و منفعل بودن را منتقل می‌کند.

نوع جملات در نامه‌های سیاسی امام

جمله‌ها در نامه‌های امام بیشتر از نوع جملات خبری است و معمولاً دارای ساختاری طولانی می‌باشد و به ندرت نیز در بین کلام، از جملات کوتاه استفاده می‌کند که با توجه به محتوای کلام اندکی نیز تغییر می‌کند. با توجه به اینکه در نامه‌ها، فعل‌های اسنادی بسامد زیادی دارد؛ جملات در متن نامه‌ها بیشتر صدای انفعال و منفعل بودن را منتقل می‌کند.

ترتیب اجزاء جمله در نامه‌های امیرکبیر

«ترتیب اجزاء در شیوه بلاغی به جنبه‌های عاطفی و اهمیت اجزاء به طرز سبک نویسندگان بستگی دارد» (وحیدیان کامیار، ۱۳۸۰: ۳۳). «در این شیوه معمولاً اجزاء کلام به منظور تأثیر بیشتر بر حسب مجوزهای دستوری جابه‌جا می‌شوند؛ این جابه‌جایی نه تنها لطمه‌ای به اصل پیام نمی‌زند بلکه حوزه تأثیر و رسایی آن را افزون می‌سازد» (همان: ۳۳). در جملات ایشان، جابه‌جایی در کلام رخ داده است. «کاغذ کردند را امروز ندهد البته» (آل داوود، ۱۳۷۱: ۷۴). «فدوی ادنی نوکری است از سرکار اعلی حضرت شهریاروی روحی فداه» (همان: ۷۳). به گونه‌ای که در بعضی مواقع شاهد تقدیم و تأخیر اجزای جمله هستیم.

ایشان توجهی به رعایت قواعد دستوری ندارد و اجزای جمله در کلام ایشان در بعضی موارد جا به جا می‌شود و در جمله‌های گوناگون اجزاء تغییر می‌کند. نظم اجزای جمله در نامه‌های امیرکبیر در جمله‌های گوناگون تغییر می‌کند. ترتیب جملات در شیوه عادی و بلاغی متفاوت است. جابه

جایی در اجزاء جمله و ترتیب ساختاری در نامه‌های امیرکبیر رخ داده است، هرچند که شیوه بیان ایشان از نوع بلاغی نیست.

ترتیب و نظم اجزای جمله در نامه‌های امام

جملات در نامه‌های سیاسی امام (ره) ترکیبی از سبک و شیوه جمله‌بندی فارسی و عربی است، به گونه‌ای که در بعضی مواقع شاهد تقدیم و تأخر اجزای جمله به ویژه تقدیم فعل هستیم. ایشان نسبت به رعایت قواعد دستوری توجه زیادی ندارد و اجزای جمله در کلام ایشان در بعضی موارد جا به جا می‌شود. «استعدادت، لطافت روح، صداقت چیزی نیست که فراموشم شود. تندخویی و عاقل» (سعادت‌مند، ۱۳۸۶: ۸۰).

نظم اجزای جمله در نامه‌های سیاسی امام خمینی (ره) در جمله‌های گوناگون تغییر می‌کند. «خواهید مذکر شد به نرسیدن وجوهات؛ با این وضع که در کار است بعضی و کلای این جانب» (همان: ۱۸۰).

جابه‌جایی در اجزاء جمله و ترتیب ساختاری در نامه‌های امام (ره) رخ داده است؛ هرچند که شیوه بیان ایشان از نوع بلاغی نیست. متغیرهای سن و تحصیلات به این جابه‌جایی اجزاء دامن زده است. نمونه: «از خداوند تعالی امید عفو دارم در قصور و تقصیر» (سعادت‌مند، ۱۳۸۶: ۱۴۰). «تشرّف حقیر به اعتبار مقدّسه گرچه فوزی است عظیم، چه از لحاظ...» (همان: ۱۳۵).

جملات دعایی در نامه‌های امیرکبیر

امیرکبیر همچنین از جملات دعایی قرآنی و عربی در متن نامه‌های خود و در بین کلام استفاده کرده است. استفاده از جملات دعایی. «تا در قوه داریم یک وجب از خاک خودمان را نباید به بخشش بدهیم. ان شاء الله» (آل داوود، ۱۳۷۱: ۷۳). «امروز که بحمدالله تعالی به سبب زود سوار شدن به وجود» (همان: ۷۵-۷۴). «حضرت شاهنشاهی روحی و روح العالمین فداه فراموش نشده» (همان: ۷۹). «چه از مأمورین سرحدات ان شاء الله این غلام جان نثار دقیقه و آن غفلت نخواهد داشت» (همان: ۸۸).

جملات دعایی در نامه‌های امام

جملات دعایی در نامه‌های امام به سه صورت زیر به کار رفته است: الف- استفاده از جملات دعایی در صدر نامه. ب- استفاده از جملات دعایی در بین کلام. ج- کاربرد جملات معترضه دعایی بعد از ذکر اسامی معصومین و همچنین سایر بزرگان دین.

جملات دعایی در صدر و پایان نامه‌های امام

ایشان از جملات دعایی در ابتدای نامه‌ها، بعد از ذکر نام مخاطب و اغلب در خطاب به شخصیت‌های مذهبی و روحانی استفاده می‌کند. از جمله معترضه «علیهم‌السلام» نیز در خطاب به روحانیون به کار می‌برد. این دعاها جهت احترام و تقدیس مخاطبان به ویژه روحانیون است. «معمولاً، جمله دعایی «دَامَتْ بَرَکَاتُهُ» نیز به عنوان‌های روحانیون افزوده می‌شود» (دارائی، ۱۳۵۳: ۶۲). «خدمت ذی شرافت حضرات علمای اعلام و حجج اسلام - دَامَتْ بَرَکَاتُهُمْ» (سعادت‌مند، ۱۳۸۶: ۵۷). «خدمت ذی شرافت حضرتین حجتی الاسلام و المسلمین آقای نجفی و آقای غروی - دَامَتْ بَرَکَاتُهُمَا» (همان: ۳۴). ایشان از جملات دعایی در پایان نامه‌ها نیز استفاده کرده است. «از خداوند تعالی اصلاح امور مسلمین و رفع شر اشرار و محو آثار این دودمان را خواهانم. وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ. روح الله الموسوی الخمینی (همان: ۲۷۸).

«از خدای متعال عظمت اسلام و مسلمین و رهایی دول اسلامی را از شر اجانب خَذَلْهُمْ اللَّهُ تَعَالَى خواستار است. وَالسَّلَامُ عَلَی مَنْ أَتْبَعَ الْهُدَى. روح الله الموسوی الخمینی» (همان: ۱۲۲).

جملات دعایی در بین کلام

امام همچنین از جملات دعایی قرآنی و عربی در بین کلام استفاده می‌کند. «مراد از نور چشمی که در صدر ورقه نوشته ام، فرزند بزرگم، آقا مصطفی خمینی أَيْدُهُ اللَّهُ تَعَالَى است، وَأَوْصِيهِ بِتَقْوَى اللَّهِ وَإِطَاعَةِ أَمْرِهِ؛ وَأَرْجُو مِنْهُ الدُّعَاءَ فِي الْحَيَاةِ وَالْوَفَاءَ» (سعادت‌مند، ۱۳۸۶: ۱۲۷). «خدمت ذی شرافت سران ایلات و عشایر پایی - أَيْدُهُمُ اللَّهُ تَعَالَى. معروض می‌دارد، تلگراف محترم واصل» (همان: ۳۵). «از اساتید بزرگ بخواهید تا به حکمت متعالیه صدر المتألهین - رِضْوَانُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَ حَشْرَةُ مَعَّ

النَّبِيِّينَ وَالصَّالِحِينَ - مراجعه نمایند» (همان: ۱۴). «بحمد الله ملت مسلمان و علمای اسلام زنده و پاینده هستند» (همان: ۴۰).

کاربرد جملات معترضه دعایی

یکی دیگر از ویژگی‌های دستوری امام، استفاده از جملات معترضه دعایی است. نمونه: «الحق در این نهضت اسلامی خود را در پیشگاه مقدس خداوند تعالی سربلند و در نزد حضرت ولی عصر و سلطان دهر - عَجَّلَ اللهُ تَعَالَى فَرَجَهُ - رو سفید نمودید» (سعادت‌مند، ۱۳۸۶: ۴۱). «امروز روزی است که نظر مبارک امام زمان - صلوات الله علیه - به حضرات مبلغین اسلام دوخته شده است» (همان: ۹۸). «چه منحرفین از مذهب تشیع و از مکتب مقدس اهل بیت عصمت - علیهم الصلوٰة والسلام - به هر اسمی ...» (همان: ۹۳).

جملات عربی در نامه‌های امیر کبیر

یکی دیگر از ویژگی‌های نحوی جملات امیر کبیر، استفاده از عبارت‌های عربی در کلام است. «به عرض حضور باهرالنور برسانند» (همان: ۸۲). «باقی الامرهمایون مطاع» (همان: ۸۴). «ثانیاً الحکم لله، به قضای آسمانی و حکم پادشاهی حاضرم» (همان: ۸۷). «حالا الحمد لله از هر دو راحت هستم» (همان: ۸۱).

تعارفات درباری در نامه‌های امیر کبیر

بزرگداشت و احترام مخاطب، از ویژگی اجتماعی و فرهنگی هر ایرانی است که در مناسبات و دیالوگ‌های خود به کار می‌برند. «عبارت‌های احترامی یا «تعارفی»، در هر زبانی هست و با رعایت مقام یا درجه مخاطب مرقوم می‌گردد» (دارائی، ۱۳۵۳: ۱۲۵). جملاتی که امیر کبیر به کار برده است، مربوط به نوع دیالوگ‌هایی است که در رابطه پادشاه و زیردستان مرسوم بوده است. «قربان خاک پای همایونت شوم» (آل داوود، ۱۳۷۱: ۸۶). «الامر همایون مطاع» (همان: ۸۷). «باقی الامر همایون» (همان: ۸۷). «قربان خاک پای جواهر آسای مبارکت گردم» (همان: ۸۸). «قربان خاک پای مبارکت

شوم» (همان: ۸۸). ایشان بیشتر از تعارفات گفتاری در مکاتبات خود استفاده می‌کند که بیان‌کننده احترام و تأکید بر مرتبه اجتماعی شاه است. در نامه‌های امام نیز القاب و عبارات احترامی استفاده می‌شود.

استشهاد به ضرب‌المثل‌ها در نامه‌های امام

امام خمینی در نگارش نامه‌های سیاسی خود و در بین کلام، از ضرب‌المثل‌ها و عبارات‌های عربی به مناسبت سخن و جهت تأثیرگذاری به عنوان شاهد مثال استفاده می‌کند. «پس از آنکه مخابره شد مژده بیرون آمدنتان را دادند. ذَهَبَ الْعَنَاءُ بَقِي الْأَجْرُ» (سعادت‌مند، ۱۳۸۶: ۵۶). «گر ده روز آزادی به گویندگان و نویسندگان بدهید، جرایم شما بر ملا خواهد شد؛ قدرت آزادی دادن ندارید. وَالْحَائِنُ خَائِفٌ» (همان: ۱۴۹). «آزادی بی‌رویه چند صد نفر منافق، به دستور هیأتی که با رقت قلب و حسن ظنشان واقع شد، آمار انفجارها و ترورها و دزدی‌ها را بالا برده است. «ترحم بر پلنگ تیز دندان ستمکاری بود بر گوسفندان» (همان: ۳۹).

کاربرد آیات و احادیث در نامه‌های امام

امام در بین کلام خود از آیات و احادیث در نامه‌های سیاسی استفاده می‌کند. «ای علمای اسلام، مصمم شوید؛ و بدانید پیروزی با شماست: وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ» (سعادت‌مند، ۱۳۸۶: ۶۷). «امید است إن شاء الله خداوند تعالی به امثال جنابعالی توفیق عنایت فرماید» (همان: ۱۴۳). «قرآن مجید اساس تفکر مادی را نقد می‌کند، و به آنان که بر این پندارند که خدا نیست و گرنه دیده می‌شد. كُنْ تُوْمِنُ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً. می‌فرماید: لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَ هُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَ هُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ» (همان: ۱۲).

استشهاد به احادیث نبوی. «با زندگانی شرافتمندانه دو عالم دست در آغوش شوید. إِنَّ اللَّهَ فِي أَيَّامِ دَهْرِكُمْ نَفَحَاتُ الْأَفْتَعْرِضُوا لَهَا؛ امروز روزی است که نسیم روحانی الهی وزیدن گرفته» (همان: ۲۱). «خصوصاً در این پنجاه سال حکومت ضد اسلامی و ملی دودمان پهلوی، خورده است و می‌خورد جبران کنید. كُلُّكُمْ رَاعٍ وَ كُلُّكُمْ مَسْئُولٌ» (همان: ۲۸۱).

نتیجه‌گیری

سبک نگارش نامه‌های سیاسی امیرکبیر و امام خمینی (ره) شباهت زیادی با یکدیگر دارد. هر دو از نثر مرسل برای بیان مقاصد خود استفاده کرده‌اند. امیرکبیر به ساختارمند بودن یا زیبایی کلام خود کمتر توجه کرده، و بیشتر به بیان مطلب با معنایی ساده توجه کرده است؛ به گونه‌ای که می‌توان نثر نامه‌های ایشان را نمونه کامل نثر مرسل محسوب داشت. ایشان از جملات مبهم در نامه‌های خود استفاده نمی‌کند و مانند عامه مردم، به زبان گفتاری به نگارش نامه‌های سیاسی خود می‌پردازد. رسایی کلام و صراحت در بیان کلام از دیگر ویژگی نحوی جملات ایشان است. مخاطب به راحتی می‌تواند پیام متن را درک کند. ایشان هر آنچه را که در خاطر داشته است با زبانی ساده که حاکی از زبان مرسوم گفتاری است، بیان می‌کند. توجه به صناعات ادبی در کلام ایشان در حاشیه قرار می‌گیرد. مهمترین مشخصه جملات، گفتاری و محاوره‌ای بودن آن می‌باشد. جملات در نامه‌های امیرکبیر، تعقید، پیچیدگی و ابهام ندارد. جملات و عبارات به جز پاره‌ای از اصطلاحات و واژگان عربی، ساده، گویا و روشن است. جملات تا حدود زیادی از دستورمند بودن خارج می‌شود. بخشی از جملات با بسامد اندک را، جملات قرآنی و دعایی تشکیل می‌دهد. از مهم‌ترین مختصات نثر امیرکبیر، محاوره نویسی و سادگی آن است. امیرکبیر متأثر از زبان عامیانه به چند روش عمل می‌کند: جمله‌بندی عامیانه و محاوره‌ای، ترکیبات و عبارات عامیانه، کاربرد اصطلاحات عامیانه. ترتیب جملات ایشان در پاره‌ای موارد جابه‌جا می‌شود. ایشان در نگارش نامه‌های خود بیش از لفظ، به رسایی پیام توجه دارد.

بخشی از سبک نگارشی امام خمینی متأثر از گرایش سیاسی و اعتقادی ایشان است که با توجه به ایدئولوژی اسلامی و آموزش، در ساختمان دستوری ایشان نیز این امر منعکس شده است. امام خمینی (ره) از صناعات ادبی به میزان اندک در سطح جملات استفاده کرده است و در متن نامه‌ها نیز به عبارات و جملات دعایی، قرآنی و عربی برای بیان مطلب استشهاد می‌کند. جملات و عبارات به جز پاره‌ای اصطلاحات و واژگان عربی، ساده، گویا و روشن است. مهم‌ترین مشخصه نثر نامه‌های سیاسی امام، محاوره نویسی و سادگی آن است. نحو جملات امام با ساختار نحوی جملات گفتاری شباهت زیادی دارد. معانی جملات روشن می‌باشد و در نهایت سادگی نگارش یافته است. امام خمینی در تقلید از زبان عامیانه به چند روش عمل می‌کند: جمله‌بندی محاوره‌ای و

عامیانه، کاربرد ترکیبات و عبارات عامیانه، کاربرد اصطلاحات عامیانه. نامه‌های ایشان جدا از پاره‌ای اصطلاحات و واژگان عربی نمونه نثر مرسل و ساده فارسی است. استفاده از آیات و احادیث جهت استشهاد و زینت کلام، تأثیر پذیرفتن از سبک و سیاق جملات عربی در نحو جملات فارسی، استفاده اندک از امثال و اشعار فارسی، کاربرد اصطلاحات فقهی - حقوقی و سیاسی، استفاده از برخی ساخت‌های نحوی و صرفی که دارای تقدیم و تأخر ارکان جمله و حذف است، از مهمترین ویژگی‌های سبک نحوی امام می‌باشد. ایشان در نگارش نامه‌های سیاسی خود بیش از لفظ، به معنا و محتوا توجه داشته‌اند. سادگی بیان مهم‌ترین ویژگی سبکی نامه‌های ایشان است. امام در نامه‌های سیاسی خود، مسائل گوناگون سیاسی را مطرح می‌کند ولی در عین حال نگارشی ساده دارد.

منابع و مآخذ

- آل داوود، سید علی، (۱۳۷۱)، اسناد و نامه‌های امیرکبیر، چاپ دوم، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- امینی، کاظم، (۱۳۹۰)، آیین نگارش و مکاتبات اداری، چاپ بیست و نهم، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- باطنی، محمدرضا، (۱۳۴۸)، توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، تهران: امیرکبیر.
- بهار، محمدتقی، (۱۳۸۶)، سبک‌شناسی، جلد اول، چاپ دوم، تهران: زوآر.
- خیامپور، عبدالرسول، (۱۳۸۶)، دستور زبان فارسی، چاپ سیزدهم، تبریز: ستوده.
- دارائی، بهین، (۱۳۵۳)، آیین نامه نگاری در فارسی امروزی، نشریه شماره ۲۸، تهران: مدرسه عالی دختران.
- ذوالفقاری، حسن، (۱۳۹۲)، کتاب کار نگارش و انشاء، چاپ هشتم، تهران: اساطیر.
- سعادت‌مند، رسول، (۱۳۸۶)، نامه‌ها و پیام‌های امام خمینی ره، قم: تسنیم.
- شمیسا، سیروس، (۱۳۷۳). کلیات سبک‌شناسی، تهران: فردوس.
- فتوحی رودمعجنی، محمود، (۱۳۹۲)، سبک‌شناسی رویکردها و روش‌ها، چاپ دوم، تهران: سخن.
- وحیدیان کامیار، تقی، (۱۳۸۰)، دستور زبان فارسی ۱، چاپ دوم، تهران: سمت.